

بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی گردشگری بر توسعه مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر، مطالعه موردی؛ دهستان لاهرود

وکیل حیدری ساربان^{۱*} ابوذری ملکی^۲

۱. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری و روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی

۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی

چکیده:

هدف از انجام این تحقیق بررسی اثرات اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی گردشگری در دهستان لاهرود از توابع شهرستان مشگین‌شهر می‌باشد. ماهیت این تحقیق کاربردی؛ روش اجرای آن توصیفی - تحلیلی و هدف آن توسعه‌ای است. جامعه آماری این تحقیق کلیه ساکنین دهستان لاهرود می‌باشد که با توجه به گستردگی حجم آن با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۱۹۰ نفر به عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده است. این تحقیق به روش پیمایشی و با استفاده از پرسش‌نامه صورت گرفته است. روایی صوری پرسش‌نامه توسط پانل متخصصان امر مورد تأیید قرار گرفت و پایایی آن نیز با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۷ محاسبه شده است. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که توسعه گردشگری در محدوده مورد بررسی دارای اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی بوده است. نتایج آزمون کای‌اسکویر نشان می‌دهد که گردشگری نقشی به سزا در اشتغال‌زایی، بهبود درآمد اهالی، عدم افزایش قیمت کالا و اجناس، تنوع محصولات داخلی، افزایش ساخت‌وساز روستا و بهبود کمی و کیفی صنایع دستی روستا داشته و اثرات مثبتی در تغییر نوع لباس، تغییر نوع مراسمات، الگوی مصرف غذا، بهبود آموزش در روستا، بهبود وضعیت بهداشت فردی و عمومی، افزایش عرصه بهداشتی محصولات، بهبود روابط بیرونی روستا با نواحی هم‌جوار، کاهش مهاجرت از روستا و مشارکت در کارهای جمعی، افزایش حس خودتعیینی، خلاقیت، شایستگی، معنی‌داری، تأثیر و اعتماد در نزد اهالی داشته است. در نهایت، با توجه به نتایج پژوهش پیشنهادات کاربردی ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: گردشگری، گردشگری روستایی، توسعه روستایی، دهستان لاهرود

مقدمه

نقش و جایگاه روستاها در فرایند توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و آثار توسعه نیافتگی کشورهای در حال توسعه موجبات توجه به توسعه مناطق روستایی را فراهم آورده است (حیدری-ساریان، ۱۳۹۱: ۱۷۰). توسعه روستایی فرایندی است چند بعدی، که موضوع آن بهبود و ارتقای کیفیت زندگی اقشار فقیر و آسیب پذیر روستایی است و با بهره گیری از سازوکارهایی چون برنامه ریزی، سازماندهی، تقویت خوداتکایی فردی و جمعی و ایجاد دگرگونی مناسب در ساختار ذهنی و اجتماعی روستاییان تلاش می کند که قدرت، توان و اختیار بهره گیری آنان از قابلیت ها و منابع در اختیار را تقویت کند تا از این طریق بتواند وضعیت موجود را به وضعیت مطلوب تغییر دهند. تحقق چنین توسعه ای نیازمند دگرگونی در ساختارهای نهادی، فنی، شخصیتی و ارزشی است که منجر به تغییرات اساسی در ساختار اجتماعی و ویژگی های شخصیتی روستاییان می شود و پیامد آن باید پاسخ گویی به نیازهای اساسی، ارتقای کیفیت زندگی و تقویت اتکای به نفس و آزادی انتخاب و عاملیت روستاییان باشد (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۸: ۲۳-۲۲). بر همین اساس این نکته به طور وسیعی مورد پذیرش قرار گرفته است که جهت دستیابی به توسعه روستایی راهبردهای جدیدی برای کمک به احیای اجتماعی و اقتصادی جوامع روستایی مورد نیاز است (Holland, 2003: 15). از همین رو توسعه گردشگری روستایی با توجه به ظرفیت های موجود در خود، به عنوان یک بخش ارزش مند و رشد یابنده، توانایی ایجاد فرصت توسعه روستایی را در همه ابعاد آن دارد (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۹۰: ۲۰۸). به طوری که این نوع گردشگری، مدت زمان زیادی است به عنوان پتانسیلی جهت توسعه اجتماعی - اقتصادی و بازسازی مناطق روستایی از طریق کاهش فعالیت های سنتی کشاورزی مد نظر قرار گرفته است (Iorio et al, 2010: 153) و در حال حاضر، به عنوان یک بخش اساسی از اهداف دستیابی به توسعه در استراتژی توسعه محلی در بسیاری از LAGها^۱ در اروپا مطرح می باشد و به عنوان محور سوم سیاست های توسعه روستایی از طریق اختصاصی کردن اقتصاد مالی روی بخش کشاورزی در اتحادیه اروپا^۲ مورد توجه قرار گرفته است (Panyik et al, 2011: 1353). ذکر این نکته نیز ضروری است که اهمیت گردشگری در توسعه روستایی نه تنها از نظر تنوع بخشی به منابع درآمدی است، بلکه با ایجاد مشاغل جدید نیز موجب نشاط اقتصادی گردیده و همزمان در از بین بردن جدایی های اجتماعی عامل مهمی به حساب می آید (Dimitrovski et al, 2012: 289). در کل و با توجه به آنچه که بیان شد گردشگری روستایی می تواند از طریق ایجاد فعالیت های مکمل بخش کشاورزی، اشتغال زایی و افزایش درآمدهای خانوارهای روستایی و همچنین تأثیرات قابل ملاحظه در رشد و ارتقای توانمندی های اجتماعی و روان شناختی ساکنین روستایی موجبات رشد و توسعه همه جانبه این نواحی را فراهم نماید که این خود نیازمند پژوهشی در مورد بررسی تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و روان شناختی آن در زندگی ساکنین روستایی است که رویکرد پژوهش حاضر

1- Local Action Groups

2: Europe Union

را نیز تشکیل می‌دهد. از همین‌رو در این تحقیق سعی شده است تا با بررسی تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی گسترش گردشگری روستایی در دهستان لاهرود از توابع شهرستان مشگین‌شهر، امکان تعمیم و به کارگیری نتایج این پژوهش در فرآیند و ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی توریسم روستایی فراهم شود. هم‌چنین بررسی‌ها و مطالعات میدانی در نواحی روستایی شهرستان مشگین‌شهر حاکی از آن است که میزان توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان مشگین‌شهر به ویژه در دهستان لاهرود با وجود تأکید بیشتر بر فعالیت‌های کشاورزی و درآمدزایی از قبل این گونه فعالیت‌ها و عدم توجه به تنوع بخشی فعالیت‌های اقتصادی من جمله صنعت گردشگری در سطح مطلوبی قرار ندارد به این خاطر این تحقیق به دنبال آن است که این سؤال را مورد بررسی و کاوش قرار دهد: که آیا بین ارتقای شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی ناشی از توسعه گردشگری و توسعه مناطق روستایی ارتباط معنادار وجود دارد؟ به همین خاطر ابتدا مبانی نظری توسعه روستایی مورد بحث و بررسی قرار گرفته و سپس اثرات اقتصادی، اجتماعی و روان‌شناختی گردشگری بر مناطق روستایی بررسی گردیده است.

مبانی نظری

یکی از انواع گردشگری، گردشگری روستایی است که با قدمتی بیشتر از یک قرن، با ارائه جذابیت و ایجاد تمایل در استفاده از فضا و ویژگی‌های محیط روستایی برای گردشگران و هم‌چنین کارکردی جهت بهبود و ارتقاء شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی و زیست‌محیطی منطقه میزبان مورد توجه بسیاری واقع شده است و با این دیدگاه برنامه‌ریزان تلاش دارند تا با شناسایی مزیت‌ها و محدودیت‌ها، هم‌موجبات توفیق گردشگری روستایی را در پاسخ‌گویی به نیازهای گردشگران فراهم آورده و هم‌موجبات اصلاح مناطق روستایی را فراهم نمایند (حاجی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۲). این دیدگاه نتایج مثبتی را نیز دربر داشته است. به عبارتی، بسیاری می‌پندارند که توسعه گردشگری راه حل بسیاری از مشکلاتی است که مناطق روستایی گرفتار آن می‌باشند. بر این اساس توسعه گردشگری در مناطق روستایی می‌تواند عنصری اساسی در غلبه بر انگاره‌های توسعه نیافتگی و بهبود استانداردهای زندگی مردم محلی به حساب آید (رکن‌الدین افتخاری و مهدوی، ۱۳۸۵: ۲). از سویی از زمانی که توسعه گردشگری به عنوان ابزاری برای تحریک اقتصادی نواحی روستایی ارائه گردیده است؛ موضوعی که هم‌راه توجه محققان و برنامه‌ریزان حوزه گردشگری را به خود جلب کرده است و تحقیقات بی‌شماری پیرامون آن انجام گردیده است، آثار و پیامدهای این نوع فعالیت در روستاها می‌باشد (اکبریان رونیزی و بدری، ۱۳۹۴: ۴۸). در همین ارتباط و با رشد صنعت گردشگری داخلی و بین‌المللی، بر مطالعات مربوط به آثار گردشگری افزوده شده و محققان با توجه به علایق و زمینه‌های تخصصی خود، به بررسی ابعاد و پیامدهای مختلف این پدیده پرداخته‌اند. از این رو در سال‌های اخیر و هم‌زمان با توسعه گردشگری در نواحی روستایی، مطالعه‌ی اثرات و عملکرد گردشگری روستایی، حوزه‌ای پربار برای تحقیقات در میان طیفی از دانشمندان علوم اجتماعی بوده است که

غالباً بر نقش گردشگری در مقام یک نوش‌دارو و برای حل تمام بیماری‌های اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی، آن را تأیید و یا به چالش کشیده‌اند. انواع مختلفی از اثرات گردشگری روستایی وجود دارد که به طور کلی می‌توان آن‌ها را به اثرات و پیامدهای اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی - فرهنگی تقسیم نمود که بسته به شرایط جامعه می‌تواند مثبت یا منفی باشد (Cascante, 2008: 17). به عقیده صاحب‌نظران، امروزه صنعت گردشگری از بعد اقتصادی نه تنها میان دولت‌ها رقابت سختی را آغاز کرده است، بلکه این رقابت در سطوح ناحیه‌ای و محلی به وضوح قابل مشاهده است. این صنعت با مکانیسم خاص و پیچیده‌اش قادر است اقتصاد را در سطوح بین‌المللی، ملی، ناحیه‌ای و محلی تحت تأثیر خود قرار داده و آن را متحول کند (حیدری‌چیان، ۱۳۸۹: ۷۷). از این منظر گردشگری می‌تواند اثرات اقتصادی مهمی را برای نواحی روستایی در بر داشته باشد، به طوری که گردشگری روستایی به عنوان یک بخش تأثیرگذار در تنوع بخشی به منابع اقتصادی خانوارهای روستایی شناخته می‌شود (Cawaley et al, 2007: 317). در واقع گردشگران روستایی برای اقامت، خرید کالاهای محلی و خدمات، پول پرداخت می‌کنند. اثرات اقتصادی گردشگری به کند شدن روند تخلیه سکونت‌گاه‌های روستایی منجر می‌شود (جوان و سقایی، ۱۳۸۳: ۱۱۳). به عبارتی هم در کشورهای توسعه‌یافته و هم در کشورهای در حال توسعه برای حفظ توسعه مداوم اقتصادی در مناطق روستایی اغلب گردشگری به عنوان یک جایگزین مناسب برای صنایع سنتی اولیه که رو به زوال هستند در نظر گرفته شده است و در چند دهه گذشته، هم در کشورهای توسعه‌یافته و هم در کشورهای در حال توسعه، گردشگری روستایی اغلب به عنوان یک ابزار مکمل برای بازسازی اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی مطرح شده است (Ying et al, 2007: 96). در بعد اجتماعی نیز اعتقاد بر این است که ورود گردشگران به مناطق روستایی باعث ارتباطات مردم بومی با این افراد و تأثیراتی قابل ملاحظه در رشد و ارتقای فرهنگی و اجتماعی، بالا رفتن سطح سواد و افزایش سطح مشارکت آنان می‌شود (سامیان و بلالی، ۱۳۹۲: ۱۶۳). مقصود از آثار اجتماعی، تغییراتی است که در زندگی مردم جامعه میزبان گردشگری رخ می‌دهد و این تغییر بیش‌تر به سبب تماس مستقیم اهالی و ساکنان آن دیار با گردشگران صورت می‌گیرد؛ همچنین منظور از آثار فرهنگی تغییراتی است که در هنر، آداب، رسوم و معماری مردم ساکن جامعه میزبان رخ می‌دهد؛ این تغییرات بلندمدت‌ترند و در نتیجه در درازمدت می‌توانند باعث رشد و توسعه صنعت گردشگری شوند (حیدری‌چیان، ۱۳۸۹: ۸۶). چنانچه سیاست‌های توسعه گردشگری به خوبی برنامه‌ریزی شوند، می‌تواند راهی برای آشنا شدن مردم منطقه میزبان با نحوه زندگی سایر اقوام، عقاید، آداب، سنن و خلاصه فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌ها باشد. و از سوی دیگر با مناسب‌سازی قواعد و رفتارهای اجتماعی به همراه افزایش کیفیت محیط طبیعی، ساختار اجتماعی و مسائل فرهنگی در مقیاس‌های مختلف توسعه یافتگی و جذب گردشگر می‌تواند مؤثر باشد (Cawaley et al, 2007: 318). در این فرایند با ایجاد امکان مبادلات فرهنگی و تعامل‌های اجتماعی، زمینه‌هایی به وجود می‌آید که به وسعت نظر و بسط حوزه‌ی دید مردم

جامعه منجر می‌شود و تجارب فرهنگی مردم کشور را غنی می‌کند (سامیان و بلالی، ۱۳۹۲: ۱۶۵). اکثر^۱ و راسل^۲ بر این باورند که گردشگری یک سیستم زندگی است که باید آن را به عنوان یک نهاد پویا در نظر گرفت به طوری که حضور گردشگران در یک منطقه و برخورد آن‌ها با روستاییان باعث ترویج فرهنگ‌ها و شیوه‌های مختلف زندگی در روستا شده و بدین ترتیب تغییراتی را در وضعیت زندگی مردم به وجود می‌آورد؛ چرا که تعامل بین گردشگران و افراد جامعه میزبان تغییراتی را در رفتار و آداب و رسوم آن‌ها ایجاد می‌کند؛ به گونه‌ای که آن‌ها با بسیاری از شیوه‌های جدید زندگی آشنا شده و سعی می‌کنند تغییراتی را در وضعیت زندگی اجتماعی خود به وجود آورند (ملکی، ۱۳۹۳: ۷۳). از این روست که تشویق گردشگری روستایی هم در کشورهای در حال توسعه و هم در کشورهای توسعه یافته به یک استراتژی رایج تبدیل شده است چرا که گسترش توریسم در نواحی روستایی پیامدهای مثبتی را به همراه دارد از جمله: ارتقاء رشد اقتصادی، تنوع سازی و تثبیت نواحی روستایی از طریق اشتغال‌زایی در کسب و کارهای گردشگری، ایجاد درآمد مکمل در کنار فعالیت زراعی؛ صنعت و خدمات، خلق فرصت جهت پی بردن به ارزش اقتصادی ویژه، تولید مبتنی بر افزایش کیفیت محصولات غذایی؛ همچنین بهسازی ساختمان‌های متروکه و بدون استفاده، ارتقاء قرارداد اجتماعی، بویژه در نواحی روستایی دورافتاده و بین گروه‌های اجتماعی منزوی، خلق فرصت در باز ارزیابی میراث و نمادها، محیط و هویت (Postma, 2006: 90-100). از سوی دیگر به لحاظ رویکردی نیز به اعتقاد نظریه‌پردازان، گردشگری روستایی می‌تواند به عنوان راهبردی همه‌جانبه از منظر اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی برای نواحی روستایی مطرح باشد. به طوری که از آن می‌توان به عنوان یک عقیده رایج، به منظور حفظ کردن توسعه متداول و رشد اقتصادی در مناطق روستایی استفاده کرد (ینگ و همکاران، ۲۰۰۷: ۹۸). دیدگاه راهبردی در گردشگری روستایی را می‌توان رهیافتی برای ایجاد فعالیت‌های مکمل و تحول در میزان و نوع اشتغال در نواحی روستایی دانست که با توجه به تخریب روستاها و افول کشاورزی، می‌تواند در چارچوب بهره‌گیری از منابع طبیعی و انسانی موجود در روستا، امکان افزایش درآمد و رفاه اجتماعی بیشتر ساکنان روستایی را از طریق بهبود کیفیت زیرساخت‌ها و تعادل در عرضه تسهیلات و خدمات در سطوح منطقه‌ای فراهم کند (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۹). به عبارتی، رشد و توسعه‌ی گردشگری به عنوان راهبردی برای توسعه روستایی، تفکر نسبتاً جدیدی است که سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان محلی در جوامع روستایی به اهمیت این راهبرد پی برده‌اند. همچنین با این پیش‌زمینه فکری، یک دیدگاه دیگر نیز وجود دارد که گردشگری روستایی را، راه‌حل قطعی اقتصادی برای توسعه نواحی روستایی می‌داند (رکن‌الدین‌افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۲۹). بر طبق این نظریه، گردشگری روستایی این امکان را فراهم می‌کند که کشاورزی و صنایع دستی روستایی نیز بهبود یابد، چنان که رویکرد گردشگری کشاورزی، گردشگری مزرعه و گردشگری سبز نیز بر بهبود بخشی و افزایش علاقه به تولید محصولات کشاورزی و

1- Ekner

2- Rasell

صنایع دستی محلی، استوار می‌شود (پورجعفر و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۱). ضمن اینکه طبق این نظریه در گردشگری روستایی از منابع روستایی (مانند فرهنگ و سنن اجتماعی، ساختمان‌های تاریخی، غارها، شرایط آب‌وهوایی که برای سایر فعالیت‌های اقتصادی قابلیت بهره‌برداری ندارند) استفاده شده و زمینه توسعه همه‌جانبه روستایی را فراهم می‌آورد (رکن‌الدین‌افتخاری و قادری، ۱۳۸۱: ۳۱).

پیشینه تحقیق

در ارتباط با گردشگری روستایی و آثار آن بر جامعه روستایی تاکنون مطالعات گوناگونی با روش‌ها و نتایج مختلفی صورت گرفته است. رکن‌الدین‌افتخاری و قادری (۱۳۸۱)، در پژوهشی تحت عنوان «نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی» با نقد و تحلیل چارچوب‌های نظریه‌ای، در پی پاسخ به این سؤال اساسی بوده‌اند که گردشگری روستایی چه نقش و اثری در توسعه روستایی و توسعه روستایی پایدار دارد؟ نتایج این تحقیق که بر اساس مطالعه و مقایسه دیدگاه‌ها و نظرات موجود در متون، در ارتباط با گردشگری روستایی در کشورهای که این طرح‌ها اجرا شده است، نشان می‌دهد با توجه به تنوع زیست‌گاه‌های روستایی کشور و به رغم مشترک بودن مسائل و مشکلات، مانند بیکاری، مهاجرت، کمبود درآمد، پایین بودن سطح بهره‌وری و ... نمی‌توان راه‌حل واحدی برای رفع آن‌ها ارائه کرد. همچنین نتایج این تحقیق نشان داد که همه‌ی روستاهای کشور ظرفیت پذیرش و تحمل بازدیدکنندگانی که از خارج به آن جامعه وارد می‌شوند را ندارند و با توجه به تعصبات فرهنگی، اعتقادات مذهبی، سطوح توسعه‌یافتگی، میزان آموزش و رابطه روستاشهری، پاسخ‌های متفاوتی به پذیرش گردشگری روستایی خواهند داد.

قهرمانی (۱۳۸۶)، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «نقش گردشگری در توسعه روستایی مطالعه موردی: دره‌کن و سولقان شهرستان تهران» به بررسی اثرات اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی گردشگری بر توسعه روستاهای مورد مطالعه پرداخته است. نتایج به دست آمده از این تحقیق نشان می‌دهد که نقش گردشگری اثرات مثبت چندانی بر اقتصاد روستاها و محیط‌زیست آن منطقه نداشته است، اما به لحاظ اجتماعی اثرات آن به خوبی قابل مشاهده است که از آن جمله می‌توان به بهبود وضعیت بهداشت، آموزش، تعامل بیشتر با نواحی همجوار و کاهش مهاجرت اشاره کرد.

بدری و همکاران (۱۳۸۸)، در تحقیقی تحت عنوان «اثرات اقتصادی گردشگری بر نواحی روستایی برای نواحی روستایی بخش مرکزی نوشهر» به این نتیجه رسیده‌اند که در زمینه اقتصادی، اثرات و پیامدهای منفی گردشگری روستایی از قبیل افزایش قیمت مواد غذایی، افزایش کاذب قیمت زمین، افزایش قیمت مسکن و اجاره و در نتیجه تقطیع زمین‌های کشاورزی برای فروش و افزایش بورس بازی زمین و تغییرات شدید کاربری از اراضی کشاورزی به ساخت و ساز ویلا می‌باشد.

حیدری‌ساربان (۱۳۹۴)، نیز در پژوهشی تحت عنوان «بررسی اثرات گردشگری در ارتقای توانمندی‌های اجتماعی و روانشناختی روستاییان مطالعه موردی: شهرستان مشگین‌شهر» به این نتیجه رسیده

است که بین متغیرهای مسئولیت‌پذیری، خوداتکایی و تقویت اعتماد به نفس با گردشگری رابطه معنی‌داری وجود ندارد، اما بین متغیرهای بهبود انگیزش، انتقادپذیری، خلاقیت، مشارکت اجتماعی، توانمندسازی و انسجام اجتماعی با گردشگری رابطه معنی‌داری وجود دارد.

در حیطه‌ی تحقیقات خارجی نیز توسان^۱ (۲۰۰۲) در مطالعه‌ی تطبیقی خود در یورگاپ (ترکیه)، نادی (فیجی) و فلوریدای مرکزی (آمریکا)، ایجاد فرصت‌های شغلی از طریق گردشگری روستایی را به عنوان یکی از اثرات مثبت گردشگری ذکر کرده است.

نیلسون^۲ (۲۰۰۵) نیز در یافته‌های خود به این نتیجه رسید که گردشگری روستایی از ابزار بالقوه برای توسعه اقتصادی و اجتماعی و بازتولید نواحی روستایی به ویژه در روستاهایی که فعالیت‌های سنتی کشاورزی رو به کاهش می‌گذارد محسوب می‌شود.

بریتون^۳ (۲۰۰۷) نیز در مطالعه خود به این نتیجه رسید که گردشگری در نواحی روستایی موجبات ایجاد اشتغال، بهبود وضعیت الگوی مصرف مواد غذایی و کاهش مهاجرت در نواحی روستایی را فراهم آورده است.

همچنین وانگ^۴ (۲۰۱۰) با ارزیابی اثرات اقتصادی گردشگری در مناطق روستایی هندوستان دریافت که گردشگری در مناطق روستایی موجبات ارتقای سطح زندگی روستاییان، تحرک اقتصادی، اصلاح وضعیت عمومی مناطق روستایی و رونق صنایع دستی را فراهم آورده است. سو^۵ (۲۰۱۱) نیز در پژوهشی تحت عنوان گردشگری روستایی در چین، به ارائه یک نسخه چینی از گردشگری روستایی پرداخته است. وی در این تحقیق با اشاره به این که در دو دهه اخیر گردشگری روستایی به سرعت توسعه یافته و تبدیل به یک مفهوم مهم گردشگری در چین شده است با شش مدل مختلف به تجزیه و تحلیل گردشگری روستایی در چین پرداخته است. نتایج این تحقیق ضمن تأکید بر نقش مهم گردشگری روستایی در توسعه منطقه مورد مطالعه، به شناسایی تعدادی از مشکلات و چالش‌های پیش‌روی توسعه پایدار و سالم آن در آینده نیز اشاره دارد.

کوریا^۶ (۲۰۱۴) در مقاله‌ای با عنوان نقش گردشگری اقتصاد تجربه روستایی در نیات رفتاری، به بررسی اثر تجربه اقتصادی در دلبستگی محل کار و نیات رفتاری از طریق احساسات و حافظه می‌پردازد و برای این کار گردشگری روستایی را انتخاب می‌کند. وی در این بررسی از طریق نمونه‌گیری تعداد ۲۲۲ نفر از کسانی را که تجربه سفر به مناطق روستایی در جنوب پرتغال را داشته‌اند انتخاب می‌کند و از طریق توزیع

-
- 1- Tosun
 - 2- Nilsoon
 - 3- Britoon
 - 4- Wang
 - 5- Su
 - 6- Correia

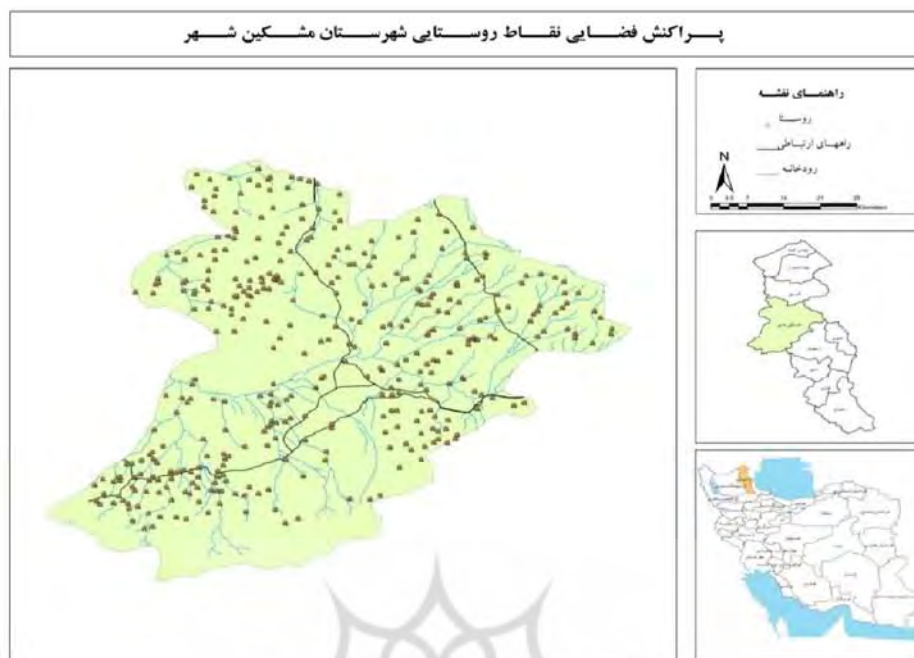
پرسش‌نامه اطلاعات مورد نیاز برای تست مدل خود را جمع‌آوری می‌نماید. در این تحقیق برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده از روش حداقل مربعات (pls) استفاده شده است. نتایج این تحقیق نشان از رابطه‌ی بین نقش گردشگری روستایی (به عنوان یک محرک لذت‌بخش) و حافظه به عنوان واسطه بین تجربه و نیت رفتاری دارد.

محدوده مورد بررسی

گردشگری به ویژه گردشگری داخلی در ایران به عنوان یکی از عوامل مهم پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی در دهه‌های اخیر رشد یافته است. در این رابطه، استان اردبیل به طور عام؛ و محدوده مورد بررسی به طور خاص به سبب برخورداری از جاذبه‌های گوناگون طبیعی و انسان‌ساخت سالیان متمادی است که مورد توجه گردشگران زیادی قرار گرفته است. از این رو رشد این نوع فعالیت با تأثیرگذاری عمیق بر بنیان‌های اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی، فرایند توسعه را در محدوده مذکور شتاب بیشتری بخشیده است. تحقیق حاضر در شهرستان مشگین‌شهر انجام شده است شهرستان مشگین‌شهر یکی از شهرستان‌های استان اردبیل است که در غرب این استان واقع شده و مرکز آن شهرستان مشگین‌شهر است. این شهرستان دارای دو شهر به نام رضی و لاهرود است. هم‌چنین شهرستان مشگین‌شهر دارای چهار بخش، ۱۲ دهستان، ۳۲۹ آبادی دارای سکنه و ۷۷ آبادی خالی از سکنه است و قلمرو مکانی این تحقیق دهستان لاهرود از توابع بخش مشگین شرقی است. در محدوده مورد بررسی وجود اماکن متبرکه، جنگل‌های طبیعی، دشت‌های سرسبز و محیط‌های بکر حیات وحش به عنوان مقاصد تفریحی و سیاحتی مزیتی برای جذب گردشگر در این محدوده محسوب می‌شود. جمعیت این دهستان بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۵، ۵۶۳۰ نفر (۱۳۷۳ خانوار) بوده است. شکل (۱).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نقشه شماره (۱): پراکنش فضایی نقاط روستایی شهرستان مشگین‌شهر



روش‌شناسی تحقیق

همان‌گونه که پیش‌تر نیز توضیح داده شد، هدف از انجام این پژوهش ارزیابی اثرات اقتصادی، اجتماعی و روانشناختی گردشگری در دهستان لاهرود می‌باشد. از این رو در این تحقیق برای بررسی این اثرات، از روش مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای (جستجو در نوشتارها و پژوهش‌ها و مباحث نظری موجود) و نیز مطالعه میدانی (پیمایش) استفاده شده است. بنابراین، روش استفاده شده در این تحقیق را می‌توان کاربردی و توصیفی - تحلیلی برشمرد. جامعه آماری این تحقیق را تمامی ساکنین دهستان لاهرود تشکیل می‌دهند که با توجه به گستردگی حجم آن و با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۱۹۰ نفر به عنوان حجم نمونه در نظر گرفته شده است. همچنین در این پژوهش، ابزار جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های پیمایشی، پرسشنامه بوده است. پایایی پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۷ محاسبه شده است که در حد مطلوبی مورد تأیید قرار گرفته است. همچنین محتوای صوری پرسشنامه نیز با استفاده از نظرات متخصصان و صاحب‌نظران در حوزه مورد مطالعه مورد تأیید قرار گرفت. در نهایت داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

تجزیه و تحلیل**نتایج توصیفی**

همان‌گونه که جدول (۱) نشان می‌دهد، افراد مورد مطالعه در این تحقیق در چهار گروه سنی توزیع شده‌اند. در بین پاسخ‌گویان بیشترین فراوانی مربوط به رده سنی ۴۰ - ۲۰ سال، و کمترین آن مربوط به رده سنی ۶۱ سال به بالاتر می‌باشد.

جدول (۱): توزیع فراوانی گروه‌های سنی پاسخ‌گویان دهستان لاهرود

دهستان لاهرود		گروه سنی
درصد	فراوانی	
۱۷/۳	۳۳	کمتر از ۲۰ سال
۴۰/۵	۷۷	بین ۲۰ تا ۴۰ سال
۳۳/۳	۶۳	بین ۴۱ تا ۶۰ سال
۸/۹	۱۷	۶۱ سال به بالاتر
۱۰۰	۱۹۰	مجموع

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

همان‌طوری که جدول (۲) نشان می‌دهد به لحاظ میزان سطح تحصیلات، در بین پاسخ‌گویان محدوده مورد مطالعه بیشترین فراوانی دارای تحصیلات متوسطه و کمترین فراوانی آن به لحاظ تحصیلات، بی‌سواد می‌باشند.

جدول ۲: توزیع فراوانی میزان تحصیلات پاسخ‌گویان دهستان لاهرود

دهستان لاهرود		میزان تحصیلات
درصد	فراوانی	
۱۵/۲	۲۹	بی‌سواد
۳۲/۲	۶۱	ابتدایی
۳۴/۷	۶۶	متوسطه
۱۷/۹	۳۴	دانشگاهی
۱۰۰	۱۹۰	مجموع

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۴

نتایج استنباطی

واضح است گردشگری در هر منطقه اثرات اقتصادی اعم از مثبت و منفی بر جای می‌گذارد. برای تعیین وجود رابطه میان متغیرهای مستقل (توسعه گردشگری روستایی) و وابسته (اثرات اقتصادی گردشگری) از آزمون کای اسکویر بهره گرفته شد و همان‌طوری که در جدول (۳) ترسیم شده است با توجه به این که سطح معنی‌داری χ^2 دو در منطقه مورد مطالعه در تمامی متغیرها کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین فرض H_1 تأیید می‌شود و با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت بین تمامی متغیرهای اشتغال‌زایی، بهبود درآمد اهالی، افزایش قیمت کالا و اجناس، افزایش قیمت زمین و مسکن، تنوع محصولات داخلی، گسترش سوداگری زمین، افزایش ساخت و ساز روستا و بهبود کمی و کیفی صنایع دستی روستا و توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه رابطه معنی‌داری وجود دارد.

جدول ۳: نتایج آزمون کای اسکویر جهت تعیین رابطه بین متغیرهای توسعه گردشگری و اثرات اقتصادی گردشگری

مقدار (p)	وی کرامز	کای اسکوئر	درصد پاسخ‌گویان				اثرات اقتصادی گردشگری	ردیف
			بسیار کم	کم	زیاد	بسیار زیاد		
۰/۰۰۰	۰/۵۸۴	۱/۹۴	۱۱/۵۸	۳۲/۱۱	۳۸/۹۴	۱۷/۳۷	۱	اشتغال‌زایی برای مردم روستا
۰/۰۰۰	۰/۵۸۱	۱/۹۲	۲۳/۱۶	۲۴/۷۳	۴۰/۵۳	۱۱/۵۸	۲	بهبود درآمد اهالی روستا
۰/۰۰۰	۰/۳۸۳	۸۳/۷۳	۳۴/۷۳	۴۵/۲۶	۱۵/۷۸	۴/۲۱	۳	افزایش قیمت کالا و اجناس
۰/۰۰۰	۰/۳۸۴	۸۳/۹۱	۴۰/۵۲	۳۰/۵۳	۲۱/۰۶	۷/۸۹	۴	افزایش قیمت زمین و مسکن در روستا
۰/۰۰۰	۰/۴۱۳	۹۷/۰۴	۷/۳۶	۳۵/۲۶	۴۴/۷۳	۱۲/۶۳	۵	تنوع محصولات داخلی
۰/۰۰۰	۰/۳۹۸	۹۰/۱۷	۱۸/۴۲	۲۸/۹۴	۴۰/۵۲	۱۲/۱۰	۶	گسترش سوداگری زمین در روستا
۰/۰۰۰	۰/۲۴۳	۳۳/۳۹	۷۳/۶۸	۱۴/۲۱	۲/۱۰	۸/۹۴	۷	افزایش ساخت و ساز در روستا
۰/۰۰۰	۰/۴۰۹	۹۴/۷۳	۱/۵۷	۶/۸۱	۳۶/۸۹	۵۴/۷۳	۸	بهبود کمی و کیفی صنایع دستی روستا

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۴.

همچنین برای تعیین وجود رابطه میان متغیرهای مستقل (توسعه گردشگری روستایی) و وابسته (اثرات اجتماعی گردشگری) از آزمون آماری کای اسکویر بهره گرفته شد و همان طوری که در جدول (۴) ترسیم شده است با توجه به اینکه سطح معنی داری χ^2 دو در منطقه مورد مطالعه در تمامی متغیرها کمتر از ۰/۰۵ است بنابراین فرض H_1 تحقیق تأیید می شود و با اطمینان ۹۵ درصد می توان گفت که بین تمامی متغیرهای تغییر در نوع لباس، تغییر نوع مراسمات، الگوی مصرف غذا، گسترش فرهنگ شهرنشینی و فاصله گرفتن از فرهنگ روستا، بهبود آموزش در روستا، بهبود وضعیت بهداشت فردی و عمومی، افزایش عرصه بهداشتی محصولات، بهبود روابط بیرونی روستا با نواحی همجوار، کاهش مهاجرت از روستا و مشارکت در کارهای جمعی و توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه رابطه معنی داری وجود دارد.

جدول ۴: نتایج آزمون کای اسکویر جهت تعیین رابطه بین متغیرهای توسعه گردشگری و اثرات اجتماعی گردشگری

ردیف	اثرات اجتماعی گردشگری	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	کای اسکوئر	وی کرامز	معنی داری
۱	تغییر نوع لباس در روستا	۵/۷۹	۱۳/۶۹	۸۰/۵۲	۰	۶۶/۲۹	۰/۴۱۸	۰/۰۰۰		
۲	تغییر نوع مراسمات اجتماعی (عزاداری، عروسی و...)	۱۰/۵۲	۳۸/۴۲	۴۲/۶۳	۸/۴۲	۱/۲۹	۰/۴۷۷	۰/۰۰۰		
۳	الگوی مصرف غذا در روستا	۴/۷۳	۷/۸۹	۳۴/۷۴	۵۲/۶۴	۱/۱۰	۰/۴۴۱	۰/۰۰۰		
۴	گسترش فرهنگ شهری و فاصله گرفتن از فرهنگ روستا	۱۲/۶۳	۲۸/۹۴	۴۳/۶۸	۱۴/۷۳	۱/۵۳	۰/۵۱۹	۰/۰۰۰		
۵	بهبود آموزش در روستا	۰	۲۱/۵۷	۷۱/۵۷	۶/۸۴	۳۱/۲۸	۰/۲۸۷	۰/۰۰۰		
۶	بهبود وضعیت بهداشت فردی و عمومی در روستا	۴/۷۳	۳۲/۶۳	۴۷/۸۹	۱۴/۷۳	۱/۵۳	۰/۵۱۸	۰/۰۰۰		
۷	افزایش عرصه بهداشتی محصولات (لبنیات و..)	۶/۳۱	۱۹/۴۷	۳۶/۸۴	۳۷/۳۶	۱/۵۴	۰/۵۰۵	۰/۰۰۰		
۸	بهبود روابط بیرونی روستای با نواحی هم جوار	۶/۳۱	۴۰/۵۲	۱/۰۵	۵۲/۱۰	۶۰/۹۷	۰/۳۲۷	۰/۰۰۰		
۹	کاهش مهاجرت از روستا	۱۳/۱۵	۵۷/۸۹	۲۳/۶۸	۵/۲۶	۵۹/۴۹	۰/۳۲۳	۰/۰۰۰		
۱۰	مشارکت در کارهای جمعی	۶/۳۱	۲۷/۳۷	۵۰	۱۶/۳۲	۱/۵۹	۰/۵۲۹	۰/۰۰۰		

منبع: یافته‌های پژوهش

برای تعیین وجود رابطه میان متغیرهای مستقل (توسعه گردشگری روستایی) و وابسته (اثرات روانشناختی گردشگری) در این تحقیق از آزمون آماری کای اسکویر بهره گرفته شد و همان طوری که در جدول (۵) ترسیم شده است با توجه به اینکه سطح معنی داری χ^2 دو در منطقه مورد مطالعه در تمامی متغیرها کمتر از ۰/۰۵ است. بنابراین فرض H_1 تحقیق تأیید می شود و با اطمینان ۹۵ درصد می توان گفت که بین تمامی متغیرهای تغییر در خودتعیینی، خلاقیت، شایستگی، معنی داری، تأثیر و اعتماد و توسعه گردشگری در منطقه مورد مطالعه رابطه معنی داری وجود دارد.

جدول ۵: نتایج آزمون کای اسکویر جهت تعیین رابطه بین متغیرهای توسعه گردشگری و اثرات روانشناختی گردشگری

معنی داری	وی کرامز	کای اسکوئر	درصد پاسخ گویان				اثرات روانشناختی گردشگری	ردیف
			بسیار کم	کم	زیاد	بسیار زیاد		
۰/۰۰۰	۰/۴۹۱	۱/۳۸	۳۱	۷۴	۶۰	۲۵	خودتعیینی	۱
۰/۰۰۰	۰/۳۴۳	۸۰/۶۶	۷۶	۸۱	۲۶	۷	خلاقیت	۲
۰/۰۰۰	۰/۵۱۳	۱/۶۳	۴۳	۵۶	۷۰	۲۱	شایستگی	۳
۰/۰۰۰	۰/۴۱۳	۸۸/۰۳	۶۷	۶۱	۴۵	۱۷	معنی داری	۴
۰/۰۰۰	۰/۳۳۱	۵۰/۱۶	۵۴	۹۲	۲۵	۱۹	تأثیر	۵
۰/۰۰۰	۰/۴۹۷	۱/۶۲	۲۶	۹۰	۵۱	۲۳	اعتماد	۶

منبع: یافته های پژوهش، ۱۳۹۴.

بحث و نتیجه گیری:

توجه به مقوله گردشگری روستایی از دهه ۱۹۵۰ به بعد گسترش یافته است و طی سالیان اخیر توسعه و رونق آن به عنوان یکی از راهبردهای مهم و اساسی در رشد و توسعه نواحی روستایی، توجه صاحب نظران و اندیشمندان، خصوصاً متخصصان مسائل روستایی را به خود جلب کرده و آن را به عنوان راهبردی برای توسعه محلی و منطقه ای قلمداد نموده است. توسعه گردشگری در نواحی روستایی می تواند عملکردهای مختلفی در این نواحی ایفا نماید که از جمله آن می توان به نقش آن بر ساختار و ویژگی های اجتماعی، روانشناختی و اقتصادی محل ظهور این فعالیت اشاره نمود. متون توسعه نشان می دهد که گردشگری علاوه بر تبادلات فرهنگی، سبب و عامل ایجاد اشتغال و بهره وری اقتصادی می گردد و کارایی مناسبی را بویژه در نواحی روستایی دورافتاده و محروم ایجاد می کند. تحقیق حاضر با الهام از این رویکرد اثرات اقتصادی، اجتماعی و روانشناختی گردشگری را در دهستان لاهرود از توابع شهرستان

مشگین شهر مورد بحث و بررسی قرار داده است. بر اساس ادبیات بیان شده، گردشگری می‌تواند اثرات اقتصادی مهمی را برای نواحی روستایی در بر داشته باشد به طوری که از آن به عنوان یک بخش تأثیرگذار در تنوع بخشی به منابع اقتصادی خانوارهای روستایی یاد می‌شود. همچنین در بعد اجتماعی نیز عقیده بر این است که ورود گردشگران به مناطق روستایی باعث ارتباطات مردم بومی با این افراد و تأثیراتی قابل ملاحظه در رشد و ارتقای فرهنگی و اجتماعی آنان می‌شود. این دیدگاه نظری در این پژوهش تأیید می‌شود چرا که تحلیل‌های آماری به کار رفته در این تحقیق نشان داد که توسعه گردشگری اثرات مثبت اقتصادی، اجتماعی و روانشناختی در محدوده مورد مطالعه داشته است. به طوری که نتایج حاصل از آزمون کای اسکور در این پژوهش بیانگر آن است که گردشگری نقشی به سزا در اشتغال‌زایی، بهبود درآمد اهالی، عدم افزایش قیمت کالا و اجناس، تنوع محصولات داخلی، افزایش ساخت و ساز روستا و بهبود کمی و کیفی صنایع دستی روستا داشته و اثرات اقتصادی آن مثبت بوده است. همچنین تحلیل داده‌ها در ارتباط با اثرات اجتماعی گردشگری در محدوده مورد بررسی نشان داد که گردشگری اثرات مثبتی در تغییر نوع لباس، تغییر نوع مراسمات، الگوی مصرف غذا، بهبود آموزش در روستا، بهبود وضعیت بهداشت فردی و عمومی، افزایش عرصه بهداشتی محصولات، بهبود روابط بیرونی روستا با نواحی همجوار، کاهش مهاجرت از روستا و مشارکت در کارهای جمعی داشته است. در ارتباط با اثرات روانشناختی نیز تحلیل داده‌ها بیانگر آن است که توسعه گردشگری در محدوده مورد مطالعه منجر به بروز استعداد درونی روستاییان، افزایش خطرپذیری آنان، پیش‌قدمی در کارهای گروهی، انعطاف‌پذیری، گسترش نگاه جسورانه و کسب مهارت و تغییر نگرش در نزد روستاییان گردیده است. به عبارتی نتیجه رونق فعالیت گردشگری، افزایش حس خودتعیینی، خلاقیت، شایستگی، معنی‌داری، تأثیر و اعتماد نزد اهالی بوده است. با عنایت به نتایج به دست آمده در این تحقیق، پیشنهادهایی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

- ◀ هر چه بیشتر اهمیت دادن به گردشگری در برنامه‌ریزی‌های توسعه روستایی و تعیین جایگاهی مشخص برای آن؛
- ◀ مشارکت هر چه بیشتر دولت در فراهم ساختن و ایجاد تسهیلات و خدمات زیربنایی جهت توسعه بیشتر فعالیت‌های گردشگری در منطقه؛
- ◀ رواج فرهنگ گردشگری در منطقه و معرفی گردشگری به عنوان یک صنعت و بر شمردن اثرات آن برای افراد محلی؛
- ◀ تشویق مردم محلی نسبت به یک اقدام خودجوش در زمینه تبلیغ گردشگری روستای خود و ایجاد شرایط آن؛
- ◀ دخالت دادن مستقیم مردم روستا در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌های مربوط به اجرای پروژه‌های گردشگری.

منابع و مآخذ

- ۱- ازکیا، م؛ غفاری، غ. ۱۳۸۸، توسعه روستایی با تأکید بر جامعه روستایی ایران، تهران: نشر نی.
- ۲- اکبری‌ارونیزی، س.ر؛ بدری، س.ع، ۱۳۹۴، تحلیل درک ذی‌نفعان از آثار و پیامدهای توسعه گردشگری در نواحی روستایی، نمونه موردی: منطقه لواسانات، جغرافیا و توسعه، ۸(۳)، ۴۷-۶۲.
- ۳- بدری، س.ع؛ مطیعی‌لنگرودی، س.ح. سلمانی، م؛ و علیقلی‌زاده‌فیروزجایی، ن.، ۱۳۸۸، اثرات اقتصادی گردشگری بر نواحی روستایی مطالعه موردی: نواحی روستایی بخش مرکزی نوشهر، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۲(۱)، ۱۳-۳۵.
- ۴- پاپلی‌یزدی، م.ح؛ سقایی، م.، ۱۳۹۰، گردشگری: ماهیت و مفاهیم، تهران: انتشارات سمت.
- ۵- پورجعفر، م. ر؛ محموی‌نژاد، ه؛ الیکا، ش؛ و عاقبت‌بخیر، ح.، ۱۳۹۱، فرا تحلیلی از ارزیابی رویکردهای توسعه گردشگری روستایی با تأکید بر تحلیل عوامل راهبردی (SWOT)، علوم و تکنولوژی محیط زیست، شماره ۲، ۷۹ - ۶۱.
- ۶- تودارو، م.، ۱۳۶۸، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ترجمه غلامعلی فرجادی، تهران: سازمان برنامه و بودجه.
- ۷- جوان، ج؛ سقایی، م.، ۱۳۸۳، نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه‌ای با تأکید بر مدیریت روستایی، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۲(۵)، ۱۰۹-۱۲۳.
- ۸- حاجی‌نژاد، علی؛ رحیمی، دانا؛ تقی‌زاده، زهرا، ۱۳۹۲، تدوین برنامه استراتژیک توسعه گردشگری در مناطق نمونه گردشگری روستایی، مطالعه موردی: روستای نمونه گردشگری هیچ در شهرستان پاوه، دوفصل‌نامه علمی - پژوهشی آمایش سرزمین، ۳(۱)، ۷۸ - ۵۱.
- ۹- حیدری‌چیانه، ر.، ۱۳۸۹، مبانی برنامه‌ریزی صنعت گردشگری، تهران: انتشارات سمت.
- ۱۰- حیدری‌ساربان، و، ۱۳۹۴، بررسی اثرات گردشگری در ارتقای توانمندی‌های اجتماعی و روان‌شناختی روستاییان؛ مطالعه موردی: شهرستان مشگین‌شهر، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، ۶(۲)، ۱۸۳ - ۱۶۵.
- ۱۱- حیدری‌ساربان، و، ۱۳۹۱، توانمندسازی گامی اساسی در جهت نیل به توسعه روستایی مطالعه موردی: شهرستان مشگین‌شهر، فصل‌نامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۳، ۱۸۸ - ۱۶۹.
- ۱۲- رکن‌الدین‌افتخاری، ع.، و قادری، اسماعیل.، ۱۳۸۱، نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی: نقد و تحلیل چهارچوب‌های نظریه‌ای، مدرس، شماره (۳) ۲، ۴۱-۲۳.
- ۱۳- رکن‌الدین‌افتخاری، ع؛ مهدوی، د.، ۱۳۸۵، راهکارهای توسعه گردشگری روستایی با استفاده از مدل SWOT مطالعه موردی: دهستان لواسان کوچک، مدرس علوم انسانی، شماره ۲، ۳۰ - ۱.

- ۱۴- سامیان، م؛ بلالی، ح، ۱۳۹۲، بررسی اثرات اقتصادی - اجتماعی گردشگری روستایی با استفاده از رویکرد سیستمی مطالعه موردی: روستای فرجین در همدان، مجله برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، (۵) ۱، ۱۸۰ - ۱۵۹.
- ۱۵- قهرمانی، ن، ۱۳۸۶، نقش گردشگری روستایی در توسعه روستایی مطالعه موردی: دره‌کن و سولقان شهرستان تهران، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد به راهنمایی دکتر مسعود مهدوی، دانشگاه تهران.
- ۱۶-ملکی، ابوذر، ۱۳۹۳، بررسی نقش گردشگری روستایی در توانمندسازی اجتماعی روستایی؛ مطالعه موردی: روستای ده‌زیارت شهرستان بوانات استان فارس، پایان‌نامه کارشناسی ارشد به راهنمایی دکتر وکیل حیدری‌ساربان، دانشگاه محقق اردبیلی.
- 17-Britton, S. G. 2007. The political economy of tourism in the Third World. *Annals of Tourism Research*, 9(3), 331 - 358.
- 18-Cascante, D. M, 2008, Consequences of tourism- based growth on rural communities quality of life: A comparative study of Liberia and Lafortuna, Costarrica, Dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy, The Pennsylvania State university.
- 19-Cawley, M., Desmond, A .G . 2007. Integrated Rural Tourism: Concepts and Practics, *Annals of Tourism Research*, 35:316-337.
- 20-Correia, L., Sandra, M . 2014. The role of the of the rural tourism experience economi in place attachment and behavioral intentions, international and behavioral intentions, *International journal of Hospitality Management*, 40: 1-9.
- 21-Dimitrovski. D. D., Aleksander, T. T., Aleksander, D. V . 2012. Rural tourism and regional development: case study of development of rural tourism in the region of Gruza Serbia, *Procedia Environmental sciences*, 14: 288-297.
- 22-Iorio, M. Andrea. C . 2010. Rural tourism and livelihood strategies in Romani, *Journal of Rural Studies*, 26: 152 – 162.
- 23-Panyik, E., Carlos, C., Tamara, R. 2011. Implementing integrated rural tourism: An event-based approach, *Tourism Management*, 32: 1352-1363.
- 24-Holland. J and Burian. M. and Dixey. L, 2003, Tourism in poor rural areas, Diverersifying the product and expanding the benefits in rural, pp 14 – 23.
- 25-Nilson, P.A., 2002. Staying on farms: an ideological background. *Annals of Tourism Research*, 29: 7-24.
- 26-Postma, F., 1995. The final exodus of Romania’s Germans. *Plural Societies* 21: 89-107.
- 27-Su, B . 2011. Rural tourism in China, *Tourism management*, 32: 1438-1441.